

गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः। आप्रीसूक्तं (१ इध्मः समिद्धोऽग्निर्वा, २ तनूनपात्, ३ इळः, ४ बर्हिः, ५ देवीर्द्वारः, ६ उषासानक्ता, ७ दैव्यौ होतारौ प्रचेतसौ, ८ तिस्रो देव्यः सरस्वतीळाभारत्यः, ९ त्वष्टा, १० वनस्पतिः, ११ स्वाहाकृतयः)। त्रिष्टुप्, ७ जगती

समिद्धो अग्निर्निहितः पृथिव्यां प्रत्यङ्विश्वानि भुवनान्यस्थात्।

होता पावकः प्रदिवः सुमेधा देवो देवान्यजत्वग्निरर्हन् ॥ २.००३.०१

समिद्धः- उद्दीपितः। अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुर्वा। पृथिव्याम्- भूम्यां शरीरे वा। निहितः। प्रत्यङ्- अभिमुखः सन्। विश्वानि- सर्वान्। भुवनानि- लोकान् भूमिका वा। अस्थात्- अधितिष्ठति। होता- देवाहाता। पावकः- शोधकः। प्रदिवः- प्रकाशकः। सुमेधाः- शोभनबुद्धिसम्पन्नः। देवः- द्योतनशीलः। अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः। अर्हन्- पूज्यः सन्। देवान्- द्योतनशक्तीः। यजतु- यच्छतु पूजयतु सङ्गमयतु ॥१॥

नराशंसः प्रति धामान्यञ्जन्तिस्त्रो दिवः प्रति महा स्वर्चिः।

घृतप्रुषा मनसा हव्यमुन्दन्मूर्धन्यज्ञस्य समनक्तु देवान् ॥ २.००३.०२

नराशंसः- पुण्यश्लोकः। धामानि प्रति- साधनभूमिकाः प्रति। अञ्जन्- प्रकाशयन्। स्वर्चिः- शोभनप्रकाशः। तिस्रो दिवः- भूर्भुवःसुवर्लोकान्। प्रति। महा- स्वमहिम्ना व्याप्नुवन्। घृतप्रुषा- ज्योतिर्मयेन। मनसा- स्वचित्तेन। हव्यम्। उन्दन्- स्निग्धीकुर्वन्। यज्ञस्य- उपासनस्य। मूर्धन्- उच्चस्थाने। देवान्। समनक्तु- व्यक्तीकरोतु ॥२॥

ईळितो अग्ने मनसा नो अर्हन् देवान्यक्षि मानुषात्पूर्वो अद्य।

स आ वह मरुतां शर्धो अच्युतमिन्द्रं नरो बर्हिषदं यजध्वम् ॥ २.००३.०३

नः- अस्माकम्। मनसा। ईळितः- स्तुतः सन्। अग्ने। अर्हन्- पूज्यः सन्। मानुषात् पूर्वः-
प्रत्यक्षतः। अद्य- इदानीम्। देवान्। यक्षि- सङ्गमय। सः- तादृशस्त्वम्। मरुतां शर्धः-
प्राणगणम्। अच्युतम्- च्युतिरहितम्। इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम्। आ वह। नरः- हे उपासकाः।
बर्हिषदम्- दर्भासनस्थितं चित्ताकाशस्थितं वा अग्निम्। यजध्वम्- पूजयध्वम्॥३॥

देव बर्हिर्वर्धमानं सुवीरं स्तीर्णं राये सुभरं वेद्यस्याम्।

घृतेनाक्तं वसवः सीदतेदं विश्वे देवा आदित्या यज्ञियासः॥ २.००३.०४

देव बर्हिः- दर्भासनं चित्तासनं वा। वर्धमानम्। सुवीरम्- शोभनवीर्यसम्पन्नम्। स्तीर्णं- विस्तृतम्।
अस्याम्- एतस्याम्। वेदी- वेद्याम्। राये- दानयोग्यधनाय। सुभरम्- हव्यं सुष्ठु धृतम्।
घृतेनाक्तम्- दीप्त्या स्निग्धम्। इदम्- एतत्त्वाम्। यज्ञियासः- उपास्याः। आदित्याः-
अखण्डप्रकृतिजाः। वसवः- शरण्याः। वस निवासे। विश्वे देवाः। सीदत- यूयमधितिष्ठत उपविशत
लब्धभूमिका भवत॥४॥

वि श्रयन्तामुर्विया हूयमाना द्वारौ देवीः सुप्रायणा नमोभिः।

व्यचस्वतीर्वि प्रथन्तामजुर्या वर्ण पुनाना यशसं सुवीरम्॥ २.००३.०५

उर्विया- विस्तृतानि। नमोभिः- नमस्कारैः। हूयमाना- आहूतानि। देवीः- देवताभूतानि।
सुप्रायणा- सुष्ठु गतिभूतानि। द्वारः- द्वाराणि। वि श्रयन्ताम्- अपावृतानि सन्तु। व्यचस्वतीः-
व्याप्तानि। अजुर्याः- अहिंसितानि। वर्णं- वरणीयस्य। यशसम्- कीर्तिमतः। सुवीर्यं- सुवीर्यस्य।
पुनानाः- शोधकानि। प्रथन्ताम्- प्रख्यातानि भवन्तु॥५॥

साध्वपांसि सनता न उक्षिते उषासानक्ता व्य्येव रणिवते।

तन्तुं ततं संवयन्ती समीची यज्ञस्य पेशः सुदुघे पर्यस्वती॥ २.००३.०६

नः- अस्माकम्। साधु- साधूनि। अपांसि- कर्माणि प्रति। सनता- सनातनकालतः। उक्षिते- पूजिते। वय्येव- वादनकुशले इव। रण्विते- स्तुते। उषसानक्ता- निशाप्रभात्यौ। निशा मनुष्यप्रज्ञा। प्रभाती दैवीप्रज्ञा। ततम्- विस्तृतम्। तन्तुम्। यज्ञस्य पेशम्- दानस्य पूजायाः सङ्गतिकरणस्य अवयवात्मकम्। संवयन्ती। समीची- सङ्गते। सुदुघे- शोभनदोग्ध्रयौ। पयस्वती- ज्ञानवत्यौ भवथः ॥६॥

दैव्या होतारा प्रथमा विदुष्टर ऋजु यक्षतः समृचा वपुष्टरा।

देवान्यजन्तावृतुथा समञ्जतो नाभा पृथिव्या अधि सानुषु त्रिषु ॥ २.००३.०७

दैव्या- दिव्यौ। होतारा- देवाह्वितारौ। प्रथमा- मुख्यौ। विदुष्टरा- विद्वत्तमौ। ऋजु- आर्जवेन। यक्षतः- पूजयन्तौ। समृचा वपुष्टरा- मन्त्रात्मकदेहौ। ऋतुथा- काले। देवान्। यजन्तौ- पूजयन्तौ। पृथिव्याः- भूम्याः। नाभा- मुख्यस्थाने यज्ञे। त्रिषु सानुषु अधि- भूर्भुवःसुवल्लोकेषु। समञ्जतः- व्यक्तीकुर्वन्तौ भवतः ॥७॥

सरस्वती साधयन्ती धियं न इळा देवी भारती विश्वतूर्तिः।

तिस्रो देवीः स्वधया बहिरेदमच्छिद्रं पान्तु शरणं निषद्य ॥ २.००३.०८

नः- अस्माकम्। धियम्। साधयन्ती- सम्पन्नां कुर्वती। सरस्वती- रसचोदयित्री। इळा देवी- वाग्देवी। विश्वतूर्तिः- सर्वप्रेरयित्री। भारती- स्थूलसूक्ष्मवाचां भरणशीला। तिस्रो देवीः। स्वधया- आत्मधारणया। इदम्- एतत्। शरणम्- सदनम्। बहिः- दर्भासनं चित्ताकाशं वा। अच्छिद्रम्- अविच्छिन्नम्। आ- आभिमुख्येन। निषद्य- उपविश्य। पान्तु- रक्षन्तु ॥८॥

पिशङ्गरूपः सुभरौ वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः।

प्रजां त्वष्टा वि ष्यतु नाभिमस्मे अथा देवानामप्येतु पार्थः ॥ २.००३.०९

पिशङ्गरूपः- दीप्तः । सुभरः- शोभननिर्वाहकः । वयोधाः- अन्नधारकः । श्रुष्टी- वेगवान् । वीरः ।
देवकामः । जायते । त्वष्टा- शिल्पाधिदेवता । अस्मे- एतस्मै । नाभिम्- मुख्याम् । प्रजाम् । वि
स्यतु- विमुञ्चतु । अथ- ततः । देवानाम् । पाथः- अन्नम् । अप्येतु- अस्मानभिगच्छतु ॥९॥

वनस्पतिरवसृजन्नपं स्थादग्निर्हविः सूदयाति प्र धीभिः ।

त्रिधा समक्तं नयतु प्रजानन्देवेभ्यो दैव्यः शमितोप हव्यम् ॥ २.००३.१०

वनस्पतिः- सम्भजनशीलपालकोऽरण्यपालको वा । अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः । अवसृजन्-
दिव्यभावना उत्पादयन् । उप स्थात्- उपतिष्ठति । धीभिः- चित्तधारणाभिः । प्र- प्रकर्षेण । हविः-
हव्यम् । सूदयाति- संस्करोति । शमिता- शमगुणयुक्तः । दैव्यः- दिव्यः । त्रिधा समक्तम्- त्रिधा
अन्नप्राणमनोभिः संस्कृतम् । हव्यम्- चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्यम् । देवेभ्यः । प्रजानन् । उप
नयतु ॥१०॥

घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतम्वस्य धाम ।

अनुष्वधमा वह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम् ॥ २.००३.११

घृतम्- पूतनवनीतोपलक्षितपूतभावनाम् । मिमिक्षे- सिञ्चामि । अस्य- एतस्य । घृतम्-
दीप्तिर्भावनाक्षरणं वा । योनिः- सदनम् । घृते- दीप्तौ भावनाक्षरणे वा । श्रितः- सर्वभूतहितक्रतुः
श्रितः । अस्य- एतस्य सर्वभूतहितक्रतोरग्रेः । घृतम्- दीप्तिर्वा भावनाक्षरणं वा । धाम- सदनम् ।
अनुष्वधम्- आत्मधारणानुसन्धानम् । आ वह । मादयस्व- आनन्दय । वृषभ- वर्षक ।
स्वाहाकृतम्- मन्त्राह्वानपूर्विकम् । सुष्ठु आभिमुख्येन आह्वानं स्वाहा । हेज् शब्दे । हव्यम्-
चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्यम् । वक्षि- आवह ॥११॥